

Nordisk populism

av Bo G Hall

TITEL:

Väljarnas hämnd. Populism och nationalism i Norden.

FÖRFATTARE:

Bengt Lindroth

FÖRLAG:

Carlssons, 2016

EN AV VÅRA svenska ärkesynder är att vi så dåligt följer med i vad som händer inom de nordiska grannländerna. Till all lycka kommer här äntligen en bok som är storartat nyttig för alla som önskar försöka reparera delar av dessa försummelse, särskilt när det gäller populistiska grupperingars framfart på den politiska vädjobanan. Den är skriven av Bengt Lindroth, under en lång rad år känd radoröst som faktafullt, välformulerat och nyansrikt rapporterat härom. Till bakgrunden hör att nationalism och populism under 2010-talet blivit en bestående kraft i Norden. Författaren formulerar det hela så att i realiteten har en ny politisk familj uppstått i våra länder med trådar och rötter som går decennier bakåt i tiden.

Inledningsvis tar Lindroth upp några relevanta ”ismer”, hela tiden med löpande referenser till den aktuella forskningen. Kapitlet ”De laddade orden” innehåller sålunda en mycket stimulerande och värdefull diskussion om olika centrala begrepp i sammanhanget. Anmälaren har inte utrymme att redovisa resonemangen annat än marginellt, men några rubriker i de aktuella avsnitten i boken visar ändå på vad det handlar om: ”Rasism – hetsord och analysredskap”, ”Fascismen – jakten på den totala definitionen”

och ”Nationalismen – illusion på riktigt”. Dessutom reflekterar författaren kunnigt och tänkvärt över innebörden i folkhems-tanken och välfärdsnationalismen. Bland annat redovisas olika metoder att söka möta populistiska framgångar. Slutsatsen blir att det avgörande för politikerna är att identifiera och sedan ta itu med de problem som dessa rörelser utgör symptom på. Samtidigt menar Lindroth att öppna demokratier svårigen kan tänkas vara helt friskförklarade från populism.

Med tanke på den offentliga diskussion vi haft om innebörden i begreppet fascism, med deltagande bland annat av statsminister Löfven, kan det vara värt att ta del av Lindroths egna slutsatser i den frågan. Han ansluter sig närmast till den amerikanske forskaren Robert O Paxton vilken betraktar fascismens framväxt som en process, bestående av flera avsnitt, där fokus bör sättas på dessa rörelser och partiets reella aktiviteter över tid snarare än på deras idéproklamationer, partiprogram, retorik eller estetik. Vad så gäller Sverigedemokraterna instämmer Lindroth i historikern Heléne Lööws bedömning att dessa inte är nyfascister utan en hybrid som omformats utifrån något annat

och bygger på flera sinsemellan stridande traditioner.

Huvudparten av boken ägnas åt en systematisk genomgång av olika nationalistiska och populistiska utmaningar mot den etablerade ordningen i de nordiska länderna under efterkrigstiden. dock ej på Island. Ett för Lindroth mycket viktigt begrepp blir då ordet ”kulturkamp”, vilket han menar under olika namn har spelat en betydelsefull roll i alla berörda länder.

Det första verkligt påtagliga populistiska inslaget i vår del av Europa stod enligt honom Danmark för genom advokaten och skattejuristen Mogens Glistrup vars parti kom ”från ingenstans” och sensationellt uppnådde nästan 16 procent av rösterna vid folketingsvalet i december 1973. De Konservative förlorade då halva sitt röstunderlag och Socialdemokraterna en tredjedel medan hela fyrtiofyra procent av väljarna bytte parti. En alldeles enastående politisk händelse. Landets dåvarande socialdemokratiska statsminister Jens Otto Krag tvingades avgå och betecknade det inträffade som en ”Väljarnas hämnd”, vilket författaren påpassligt valt som titel för boken. Lindroth leder oss därefter kunnigt och genom den danska utvecklingen, där som bekant invandrar- och flyktingfrågorna allt mer kommit att dominera de politiska diskussionerna. Skildringen går ända fram till i skrivande stund då visserligen inte Dansk Folkeparti sitter vid makten men ändå fyller en viktig roll som stöd för den sittande Venstreregeringen.

I Norgekapitlet får vi så vi följa utvecklingen, med inslag av ”en populism i rött, grönt och blått” – alltifrån tillkomsten av Anders Langes Parti 1973 till dagens Fremskrittsparti. Ett betydelsefullt inslag utgjorde eliternas, särskilt då de som fanns inom Arbeiderpartiet och Høyre, klara nederlag i folkomröstningarna om medlemskap i EEC 1972 respektive EU 1994. Vid båda tillfällena ställdes det

urbaniserade södra Norge mot de motkulturella trakterna i norr och väster – och förlorade. En central gestalt på nejsidan utgjorde 1994 Senterpartiets karismatiska ledare Anne Enger Lahnstein.

Efter Langes död bytte hans parti namn till Fremskrittspartiet och fick till ledare den unge Carl I Hagen. Dennes första insatser var inte så framgångsrika men sedan han introducerat ”invandrarfrågan” och ”muslimerna” i debatten i stortingsvalet 1987 ökade partiet med nästan tio procent till 12,7. Denna nivå förlorades dock när partiet vid de kommande valen sjönk till 6-7 procent och en period följde med interna konflikter om den fortsatta inriktningen. Efterhand ökade dock partiet på nytt och blev 1997 näst störst i Stortinget efter Arbeiderpartiet. Samtidigt kom en slutlig uppgörelse till stånd med de personer inom partiet som fronderat och under flera år fört personliga kampanjer mot invandring och muslimer. Därefter nedtonades dessa inslag i partiets politiska budskap. Våren 2006 tog Siv Jensen över ordförandeskapet och hon anses sedan ha fört i partiet i en mer konsekvent allmänborgerlig eller konservativ-liberal riktning. Detta har medfört att Erna Solberg, ledare för Høyre som fick nästan 27 procent i stortingsvalet 2013, valde att ta in Fremskrittspartiet (16,3 procent) i den ”blå-blå” koalitionsregering som då bildades med Siv Jensen som finansminister. Den har dessutom parlamentariskt stöd av vissa borgerliga partier.

Författaren summerar att nationella stämningar hela tiden varit betydelsefulla; det historiska medvetandet i Norge styrs till del av minnen från den långa dansktiden liksom av den påtvingade unionen med Sverige 1814–1905. Givetvis har också den tyska ockupationen 1940–1945 påverkat stämningarna.

För Finlands del behöver redovisningen av utvecklingen under efterkrigsåren delas upp i

två perioder; under och efter Vänskaps- och biståndspakten (VSB) med stormaktsgrannen i öst. Pakten tillkom 1948 och var en direkt följd av ett stort tryck från Kreml, som härigenom länge behöll ett starkt inflytande i Finland – även över inrikespolitiken. Presidenterna Paasikivi och från 1956 Kekkonen lyckades dock uppnå förtroende och respekt hos den sovjetiska ledningen vilket gav dem ett visst, ehuru begränsat, rörelseutrymme. Under denna tid fick emellertid demokratin ofta utstå svåra påfrestningar. Sålunda förklarar signaler från öst varför det konservativa Samlingspartiet under lång tid var helt utestängt från regeringsmedverkan liksom att socialdemokratiska ledare som Väinö Tanner eller Karl August Fagerholm under vissa perioder inte kom ifråga för ministerposter. Denna period av självensur och försiktig anpassning till Moskva, ofta onödigt spefullt kallad ”finlandisering”, upphörde först när Berlinmuren föll, Sovjetunionen imploderade och VSB-pakten upphörde.

Dessa förhållanden medförde att man länge vande sig vid att ”ligga lågt” och att utrymmet för populistiska initiativ var mycket begränsat. Samtidigt utgjorde vissa typiskt finska företeelser, såsom starka känslor i folkdjupet ifråga om relationer till Ryssland och Sverige, den egna tvåspråkigheten, patriotismen liksom erfarenheterna från fyra krig på 1900-talet, varav ett inbördeskrig, en inte orimlig jordmån för populistiska utbrott. Till detta kom de spänningar som hängde samman med att Finland från slutet av 1950-talet under dryga tio år genomgick en kolossal ommöblering som helt saknat sin like i Norden; från land till stad, från lantbruks- till industri- och tjänstesamhälle liksom från norr till söder. Till Sverige emigrerade samtidigt ungefär 350 000 personer, även om en del återvände senare.

I detta sammanhang dök Veikko Vennamo upp och skapade 1959 Finlands småbon-

departi; sju år senare ombildat till Landsbygdspartiet. Det presenterades som en småfolkets röst och kom i praktiken att fungera som hans personliga plattform när han framträdde som rabulist, häcklare av och motståndare till Kekkonen och mycket i den finska stat som denne stod som främste företrädare för. Dessa protester ledde till att partiet uppnådde 10,5 procent vid riksdagsvalet 1970; ett verkligt missnöjesval. Men därefter började de röstande svika Vennamo i synnerhet när han efter vissa piruetter övergav många av sina proklamerade ideal. Sonen Pekka ingick till och med som minister i socialdemokratens Kalevi Sorsas respektive moderaten Harri Holkeris regering på 1980-talet. Tio år senare och efter ett antal affärer var tiden ute för partiet som gick i konkurs.

I stället gick ridån upp för Sannfinländarna som bildades 1995 och får en egen presentation i Lindroths bok. Deras version av populism har slipats fram av de senaste tjugofem årens förändringar i Finland och processats vidare genom partiledaren Timo Soinis person. Liksom i Danmark och Norge är det inte möjligt att tänka sig att partiets marsch mot höjderna hade kunnat ske utan sin ledare. Kamp mot etablissemangent liksom en stark främlingsfientlighet, inte minst gentemot finlandssvenskarna, har varit centrala inslag i partiets politik jämte ett allmänt avståndstagande från EU-samarbetet, särskilt då stödet till det skuldsatta Grekland. Efter en trög start slog partiet igenom med dunder och brak 2011 och fick 19,1 procent i riksdagsvalet. Fyra år senare noterades en viss tillbakagång till 17,7 procent men alltså är det med knapp marginal Finlands näst största parti. Och nu följde det verkliga genombrottet. Liksom andra populistpartier i Norden togs steget in i en regering där Soini själv blev utrikesminister och tre partikollegor också fick ministerposter.

Vad som direkt fascinerar en utomstående betraktare är hur lätt partiet kunde ställa sig bakom en regeringsförklaring som på punkt efter punkt gick stick i stäv med den politik man gått till val på. Lindroth sammanfattar att bara en opportunist kan politiskt överleva sådana nederlag. Det återstår att se var gränsen löper mellan populism och opportunism, om partiet spricker eller helt tappar väljarnas förtroende.

Av utrymmesskäl har bara några inslag i denna faktafyllda bok kunnat belysas i denna anmälan. Exempelvis har jag valt att inte redovisa det väldokumenterade kapitlet om Sverige eftersom jag vågar förutsätta att fakta redan är någorlunda välkända inom denna läsekrets. Möjligen förtjänar nämnas att författaren påpekar att Sverigedemokraternas utgångspunkter i enbart nationalism och rädsla för kulturella hot skiljer dem från besläktade partier i övriga Norden. Dessa skapades för fyrtio år sedan ur skatterevolter och burlesk, folklig antibyråkratism och antielitism. Först senare har de lagt sig till med invandrings- och flyktingfrågorna som

ett av flera huvudteman. En annan skillnad, väl värd att notera, är att den bojkott Sverigedemokraterna utsatts för i det parlamentariska arbetet hos oss helt saknar motsvarighet i övriga Norden.

Att Lindroth har djupa och välunderbyggda kunskaper och slutsatser om situationen i våra fyra nordiska länder är ovedersägligt. Ska en skrift fylla ett både besvärande och uppenbart tomrum i bokhyllan på detta område så är det tveklöst denna. Till den goda bilden hör också en gedigen källredo-visning, utan någon uppsplittrande notapparat, liksom det viktiga personregistret. Ett antal välvalda illustrationer förhöjer behållningen ytterligare. Redan omslagets uppkäftiga foto av en rundhyllt Glistrup i en gunga ovanför den egna poolen, enbart iklädd badbyxor, kan ses som en populismens egen symbol. Man anar att det gav honom ett antal nya väljare.

Recensenten är fil dr, f d kommersråd och ledamot av KKrVA.